

ח ב י ב א ד ם

מאת הרב יוסף גליקסברג

בין כוכבי אור-המחשבה המאירים בשמי עולמה של השקפת היהדות, יש רעיון אחד המזהיר בעוז ובעצמה מיוחדים, והוא הרעיון על גדולתו וערכו הרב של האדם, ולא נחה דעתה של השקפת עולמנו עד שדימתה את היצור האנושי המתהלך בעולם השפל והוא עצמו חלק ממנו — כביכול אל הבורא בעצמו ומקרא מפורש הוא „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו“. וכך שנינו במשנה שבמסכת אבות „חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם“.

אהרי האמונה בבורא עולם ונותן התורה, הרי זה אחד הדברים העיקריים והחשובים ביותר שבו הננו מסובבים עולם ומלואו החל מאאע"ה, שהתהלך בעולם עם בשורת החסד המשפט והצדקה, ועד לגלותנו על פני ארבע כנפות תבל בין כל העמים בכל הלשונות ובתוך התרבויות השונות. כל מי שנושא על דגלו את כבוד האדם וגדולתו, מכוחה של יהדות ומכוח כוחה הדבר גובע.

את פסגת תפלתנו בשעת נעילת שערים ביום הכפורים הננו מקדישים לרעיון זה של בשורת האדם, אתה הבדלת אנוש מראש ותכיריהו לעמוד לפניך!

כשאנו אומרים כאן גדולת האדם, אין הכוונה רק לחשיבות המין האנושי, ביחסו אל כל הבריאה כמין המשובח והמיוחד בין כל מיני החיים חשיבות שהיא צד-שוה לכל בני האדם, אלא בעיקר מתיחסים הדברים לערכו הרב של היחיד המיוחד, של כל נשמה ונשמה שהיא כחטיבה שלמה בפני עצמה, של כל אדם ואדם שהוא כעולם קטן אבל יחד עם זאת עולם מלא! תמצית החכמה האלקית הנהדרת המוצאת את בטויה בעולם שהוא מלא זיו ומפיק נוגה.

„מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך“. פסוק זה, שעל האדם ובעיותיו נאמר, על הרשע הפורח וצץ כעשב השדה ועל הצדיק הפורח כתמר וכארז „כי אראה שמך מעשי אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת“ גם כאן הנקודה המרכזית היא האדם! „ותחסרהו מעט מאלקים כל שמה תחת רגליו“ כל השבח הגדול הזה אינו מתיחס רק למין האנושי ככלל עד שיאמר היחיד אני איני אלא רק גרגיר קטן מהרעיון הנאצל הזה, חלק אחד ממליארדי חלקים מהיצירה האנושית הכללית, אין הדבר כך! בית מדרשנו מלמד אותנו „חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם! האדם כדאי הוא לבריאה, וכל הבריאה כלה כדאית היא לאדם, לכל אחד ואחד החובק עולם ומלואו, והוא עצמו תמצית של עולם מלא שברא הקב"ה. רעיון זה הוא אב מלאכה חשוב במשכן היהדות. כנהר היוצא מעדן אשר במהלכו יפרד

והיה להרבה ראשים החודרים לתוך עומק השיתין של עיקרי אמונתנו, מכאן חופש הבחירה הרשות הנתונה לאדם להטות עצמו לכל צד שירצה ולהיות כמשה רבינו איש האלקים או כמי שירד לְכִיּוּטָה התחַתוּנָה ביותר בסולם האדם, מכאן האחריות הגדולה של האדם על מחשבותיו דבריו ומעשיו, שהם מחוללים שינויים כבירים אפילו בעולמות העליונים, מכאן האמונה בשכר ועונש „לפני מי אתה עתיד לתת דין וחשבון“. יש לו כביכול חשבון מיוחד ואישי עם כל אדם ואדם, מכאן גם המקור המחשבתי למצוות המיוחדות שבין אדם לחבירו הנובעות מתביבות האדם שנברא בצלם כו', י"ג מדות של רחמים, ואהבת לרעך כמוך וכו'.

ההשקפה הרחבה על ערכו של הפרט האנושי, על גדולתו ועל חירותו המוחלטת לגבי זולתו ולגבי הכלל כולו, על האדם שאין על גביו אלא ה' אלוהיו היא מהאורות הגנוזים שביהדות שגגנום הקב"ה לעתיד לבוא כדי שיאירו בעתם ובזמננו, והם הולכים ומתגלים כל אימת שהדור זקוק להם והזמן הבשיל לגביהם.

היה זמן שאדם התהלך בעולם עם ענוה מסויימת ולא תבע בקול רם את זכויותיו אפילו האמיתיות ומכש"כ לא זכויות מדומות, ואז לא היה הכרח כה גדול לגלות את הנפלאות שבהשקפת התורה בבעיה זו. ברם בזמנינו אנו כשמלת הקסם בעולם השפכה להיות חירות! ודוקא חירות היתיד המתמרד נגד שיעבוד וכל עול, ונלחם הוא במסדר מלחמת קדש על זכות היחיד כלפי החברה וכלפי המדינה. ובתקופה של נסיון מצד הוגים וסופרים למצוא ביטוי לנפש האדם ביטוי אישי בנפרד מהזרמים הכלליים המאיימים לגרוף עמם את האדם ולטשטש את עצמאותו, זהותו וביטוי האישי והמיוחד, סכנה שלא רחפה על האדם אף פעם בעבר כפי שהיא מרחפת בזמנינו מחמת התגברות אמצעי התקשורת והשתלטותם על רוח האדם, כדאי הדבר מאד להעמיק מבט לעבר מקורותינו ולהיזכר בעצמנו וגם להזכיר לאחרים, שתורתנו הקדום והקדימה את כולם באלפי שנים, בהשקפה רחבת אופקים ומלאת הכרה, הבנה, וחסד. על אישיות האדם, סגולותיו ושאיפותיו, על קניניו וזכויותיו של היחיד בחומר ברוח ובנפש, השקפה נאצלת שלא זכתה לביטוי לא רק במישטרים הטוטליטריים המדכאים את חירות האדם אלא שגם הדמוקרטיה הנדיבה ביותר הדוגלת בכבוד האדם עדיין לא העניקה כמותם לאזרחיה. וגם אין לה להשקפה זו את ורע בשום אמונה והשקפת עולם תחל מהזמן העתיק ועד לימינו אנו. ואילו אצלנו היא תופסת מקום רב גם בהלכה וגם באגדה הן כמצאיות קיימת המגינה על האדם וזכויותיו והן כתזוון לעתיד לבוא, שבו יתגלה אור זה שבתורה במילואו והאדם שוב יזהיר באור שבעת הימים.

התבוננות בדברים אחדים של חכמינו ז"ל ושל חכמים שלאחריהם יפתיעו אותנו בעצמת ביטויים על גדולת האדם. על הערך המיוחד במינו של כל אחד ואחד ועל הרשות והסמכות שנמסרו משמים לידי האמונות.

המהר"ל כפראג בספרו דרך החיים שעל פרקי אבות, דן באריכות בביאור המשנה שבפרק ג', „חביב אדם שנברא בצלם אלקים, חיבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם אלקים“ וחוקר הרבה במהותה של אותה זהות שבין אדם לאלקים ומהו הביטוי העיקרי של אותה צלם שבו אדם דומה כביכול לאלקים.

לאחר שהוא מביא את שיטת הרמב"ם שהכונה היא לחכמה האלקים השוכנת באדם ולכח הבחירה המיוחד לאדם, מגיע הוא למסקנה יסודית שצלם אלקים פרושו עצמאות וחירות! וכשם שהקב"ה הוא עצמאי בצורה מוחלטת בכל העולמות שברא והוא כביכול החירות הגמורה

בעצמותה, והוא אינו כפוף לשום דבר זולתו כן הדבר במובן מסויים ובמדה מסויימת לגבי האדם, שרק הקב"ה שולט עליו אבל בתוך תחום פעולתו נתן לו הקב"ה מדה רבה מאד של חירות וחופש הרצון והפעולה, אין האדם משועבד אלא להקב"ה בעצמו אבל לא לשום כוח אחר לא מלאכים ולא שרפים ולא שום כוחות טבע לסוגיהם מכש"כ שאין האדם משועבד לאדם אחר זולתו. היפך הדברים, כל הבריאה כלה נוצרה בשביל האדם, למה נברא האדם בער"ש כדי שיכנס לסעודה מיד" וממילא הבריאה כולה כפופה ומשועבדת לאדם לצרכיו ולהנהגתו. כל בריאה כולה תחת רגלי האדם והוא רודה ומושל בכל ביד רמה, "וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ" וכיבשה! "תמשילוהו במעשי ידיך כל שחה תחת רגליו". (תהלים ת-ז).

"ויקרא לו אל-אלוקי ישראל" אמר לו הקב"ה ליעקב אני אלוה בעליונים ואתה אלוה בתחתונים (מדרש). חרות מוחלטת ועצמאות מלאה, היות האדם אדון לעצמו בן חורין! זו לדעתו של המהר"ל המתנה שהוענקה לאדם אשר בשם צלם אלקים תכונה זוהי עיקר חביבותו.

ובצורה זו הוא מפרש פירוש נפלא את מאמר הגמרא במסכת ברכות ז: "ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרחייהו כיון שנצטרך אדם לבריות, משתנות פניו ככרום שנאמר "כרום זולת לבני אדם" מאי כרום? כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו, וכיון שהחמה זורחת עליו מתהפך לכמה גוונים (ע"כ).

ברגע שאדם חסר משהו והוא נאלץ לבקש זאת מזולתו הוא זקוק לעזרת זולתו ונמצא כפוף לו, באותה שעה הריהו מאבד את חירותו הגמורה ואת עצמאותו המוחלטת כלפי אותו אדם או אותן בריות. ואבוד עצמאות וחירות פירושו אבוד מסויים של הצלם העצמי של האדם, צלם האלקים שלו, שמוצא את ביטויו בפנים המיוחדים של כל אדם ואדם, כשם שאין פרצופיהן שוין זה לזה כך אין דעותיהן שוין" (מדרש תנחומא) ומשום כך פניו משתנות כלומר, שאין זו כעת הדמות שלו, ואין זה הצלם המיוחד שבו ופניו שונן לגמרי למבני דבר, אין זו מדת אנוש אלא מדת בעלי חיים, ומאי כרום? עוף אחד ולא עוף רגיל, אלא אותו שבכרכי הים שאין לו צורה עצמית ודמות עצמית, אלא כוחות שמחוצה לו שולטים בו. והחמה עושה בו כבתוך שלה, ומשנה את פניו מגון לגון. זוהי ירידתו של אדם חסר המקוריות העצמית שאינו בן חורין בנפשו ואבד את צלמו האישי הספציפי.

רעיון מקביל לזה מצאנו גם במאמר שבפסיקתא רבתא י"ד. "חכמת אדם תאיר פניו — בשעה שהוא נשאל ומשיב, ועוז פניו ישונה — בשעה שנשאל ואינו משיב" אם אינו עומד במבחן כלפי חברו השואל אם אינו יכול למלא את תפקידו הנדרש ממנו והמתחייב מאישיותו הריהו מאבד את העצמאות שבנשמתו, והוא אינו מה שהיה צריך להיות, עוזו ותקופו עזבוהו — ועוז פניו ישונה.

רואים אנו מכל אלה שבזמן שהאדם כפוף לזולתו ומשועבד למישהו, הלכה לאבוד בחינה מסויימת של צלם אלקים הנמצאת באדם זה במיוחד, ואינה נמצאת בשום אדם זולתו. ואע"פ שהמין האנושי לא נפגע כאן, הרי גם אם היחיד נפגע נמצא צלם א' זה חסר.

רעיון זה, שיש בחינה מיוחדת של צלם אלקים בכל אדם ואדם שאינה נמצאת בזולתו, והיא המצדיקה את בריאותו וקיומו של נושא הצלם הזה, כאילו שהקב"ה מתגלה בכל אחד ואחד מבניו בצורה מיוחדת, ויחד עם הרעיון הכללי של צלם אלקים האומר שיש משהו

במין האנושי הדומה כלפי מעלה, יש גם באדם הפרטי משהו פרטי ואישי המחשיב אותו, כאילו היה עולם מלא — מצאנו אותו בדברי חז"ל במקומות שונים, ואב לכולם משנה מפורשת במס' סנהדרין בדף ל"ז. המשנה המבארת כיצד מאיימים על העדים בדיני נפשות, בהמשך המשנה „לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא, ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך" וכי' ולהגיד גדולתו של הקב"ה, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחז, כולם דומים זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקב"ה, טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהם דומה לחבירו. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם".

יש אמנם פירוש שהמשך המשנה הוא בדרך אגב אבל אינו נאמר לעדים, אבל שיטת רש"י היא שכל הרעיונות האלו נאמרים ע"י בית הדין לעדים, כדי ללמדם ערכו של אדם.

הרי לפנינו כאן רעיון ושיעור מושלם, על ערכו של אדם בודד הנלמד ע"י חכמי המשנה עם עדים שבאים להעיד בדיני נפשות, שתחייבים לדעת מה פירוש המלה אדם! ומה הולך לאבוד, ומה נמצא העולם חסר באבוד ממנו אדם אחד.

האדם נברא יחידי — שלא כשאר המינים, כדי להוכיח גדולתו של אדם אחד שבשבילי נברא העולם ומלואו, והוא מסוגל לעמוד לבדו כתכלית הבריאה כולה, להצדיקה ולקיימה. הכל הכל על כתפי אדם אחד, שאם זכה הוא מקיים אותה, ואם לא זכה הוא משחית את העולם ומאבדו מה שברא הקב"ה בכל ימי בראשית יכול להיות תלוי בהתנהגות האדם ברגע אחד בלבד, יש קונה, ויש מאבד. וממילא הרי ברור הדבר שמי שקאבד את אותו האדם, כאילו אבד עולם מלא, וכל המקיימו, כאילו קיים עולם מלא. ודבר זה אינו מתייחס לאדם הראשון בלבד שהוא היה בפועל אדם יחידי בעולם, אלא גם לבני אדם הבאים אחריו, אע"פ שרבים הם. וזה משני טעמים א) מטעם השויון שהרי כל האדם הם בניו של אדם הראשון, וממילא, שותפים לסגולותיו וערכו בקיום העולם, וזהו שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך. שהרי כלם בני אותו אב אב־האדם ואב־טיפוס למין האנושי כולו. אבל כאן יש להם להשיב, אמנם האדם הוא גדול מאד, ממש עולם מלא, וזה אמור בכל אדם, גם העומד עכשיו לדין, אבל, הרי אין הוא יחיד בגדולתו זו, ויש עוד הרבה כמותו שגם הם עולם מלא, ובני אדם הראשון, א"כ אין יחיד וערך שונה דוקא לאותו אדם העומד לדין, ואם הוא יאבד ישארו הרבה מאד בעולם, מיליונים ומיליארדים שאינם פחותי ערך ממנו, ותחסר רק טפה אחת מימי־האדם שאין חסרונו מורגש כלל, רק גרגיר אחד מן החול, או אפילו כוכב אחד מצבא הכוכבים הרב, וא"כ הדבר, הרי קיומו של האדם אינו ערך מוחלט בפני עצמו, אלא כחלק מקיום הכלל והפרטים האחרים, ויכולה אז להיות סבה שתצדיק מיתתו של אותו אדם לא בחטא עצמו, אלא לצרכי אחרים, או לצורך הכלל שישאר, כפי שנוכחנו רבות בעולם, ששופכים דמים בגלל צרכים של הצבור, אמיתיים או מדומים כפי הבנת השליטים די בכל אתר ואתר. כדי להוציא מלבם טעות זו ואי הבנה זו במהות האדם, באה המשנה וממשיכה ללמד פרק נוסף במסכת זו, בזה ספר תולדות אדם, ומכניסה את העדים צעד נוסף לתוך הסוד, לתוך היכל האדם פנימה.

אמנם שוים הם בני האדם, ובכך זכותם להתקיים. „מאי חזית דדמא דידך סמיק טפי ? דלמא דמא דתברך סמיק טפי" אבל יחד עם זאת, כל אחד מחיצה לעצמו, ובריאה בפני עצמה, ועולם מלא לעצמו. וכאן במקום להגיד גדולתו של הקב"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם

דמות תבניתו, אבל מאותו צלם ומאותה תבנית אין בני אדם יוצאים זהים אחד לשני כדרך מעשי בשר ודם. מלך מלכי המלכים אינו כן, אמנם הוא צר את כולם בתבניתו של אדם הראשון שנברא בצלם אלקים, ואעפ"כ מאציל אותו צלם כללי שכבר בא לידי גילוי גם צלם א' פרטי ומיוחד לכל אחד ואחד מן הבנים של אותו אדם, ובכל אחד מהם מתקיים אַחדש ובאופן אישי ומיוחד „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו“! כל אחד עולם מלא וגם שונה, עולם פנימי מלא בפני עצמו, וראוי לעולם כולו גם בהיותו לעצמו ואף חייב הוא לומר בשבילי נברא העולם, כל אחד אדם הראשון!

ואם כן מובן הדבר שלאבד אדם אחד פירושו למחוק צלם אלקים, ולאבד עולם מלא שאין דומה לו, ואין לו שום תחליף ולא ממלא מקום בכל האנשים שנשארו בעולם, אותו עולם מלא ועשיר שהיה — איננו עוד ושוב לא יהיה אחריו כשם שלא היה לפניו, עולם מלא גוונים, אורות וצללים, שאין דוגמתם בעולמו של אדם אחד למרות הדמיון הרב ושבניהם. רק גדולתו של מלך מלכי המלכים יכולה לעשות זאת כ"כ הרבה עולמות, כולם בצלם אלקים, כולם כה דומים, וכלם כה שונים. ורק החכמה העליונה יכולה להביט במעמקי נפש האדם, לראות זאת ולהסביר זאת.

וכך זכינו בעטים של עדי נפשות, ללמוד מפי המשנה על ערכו של האדם הבורה, על המיוחד והנפרד שבו, על שליחותו המיוחדת בעולם, שאיש זולתו לא יוכל למלא, ועוד חבה יתירה נודעת לו, שעם כל המיוחד, הריהו שוה לכל המין האנושי, בהיותו חלק ממנו, ובהרימו את תרומתו כחלק מן הכלל, ודרך הכלל — לבריאה כולה!

כך מצאנו גם במס' ברכות דף נח. „הרואה אוכלוסין מישראל מברך ברוך חכם הרזים“ בלבו של כל אחד יש רו מיוחד, סוד אנושי-אישי שאינו במצא בלב אחר זולתו. ואעפ"ל שלגלם אותו מבנה גוף — ונפש, אותם איברים וגידיים, אותה צורה אנושית, ואותה סגולה, של מהשבה ודבור, זהות של צורת אדם חיצונית וגם פנימית, בכל זאת, אדם לאדם — סוד וכל אחד בבחינת סוד ותעלומה לגבי השני — לגבי שאר כל האנשים שבעולם. ממש כאילו היו עולם בפני עצמו עולם-עולם שעדיין לא נחקר כל צרכו ולא נתגלתה מהותו המיוחדת וגם עתיד הוא לקחת עמו סוד זה, כשיצא מן העולם — אדם אחד רו אחד. הרבה בני אדם הרבה רזים.

כשרואים אוכלסא גדולה, כשרואים המונים ביחד יש סכנה לשכוח רעיון זה, בתוך ההמון מטשטשת דמותו של היחיד ואתה עלול להסתבל על ים-האדם כעל עדר זהה, כעל גוף אדיר ברישומו — בכוח האחדות שבו, אבל בהתעלמות מצלם הא' המיוחד של כל אחד ואחד, אם כה תעשה נמצא אתה חוטא לגדולת האדם וממילא גם לגדולתו של הקב"ה יוצר אדם, אדרבא כשאתה רואה אוכלסא מישראל ועומד פנים אל פנים עם חויה זו, חויה אדירה של ראיית נוף האדם. הנוף היפה ועז הביטוי שיש בעולם פני האדם — פני צלם הא' שבבריאה! עליך לדעת אז שלא עולם אחד רואות עיניך, אלא עולמות הרבה, עולמות מלאי עמקות ותעלומות סתרי כל חי שמבראשית ועד עתה! ואם יש לך בן אדם מבט רחב, הרי לפניך להתפעלות שבגדולת הבורא, ברוך חכם הרזים! רק הקב"ה, שכולם נבראו בצלמו, שכולם נאצלו מחכמתו רק הוא כולל כל הסודות כולם והוא היודע רזי כולם אהה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי שמבראשית ועד עתה! ואם יש לך בן אדם מבט רחב, הרי לפניך מימד חדש של גילוי שכניה, ושל גדולת הבורא יתברך, ונתנת לך ההודמנות להגיד שבתו

של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שחותם אחד שלו מתגלה בכה הרבה צורות וגוונים, וכל נצוץ מן הצלם הא' — עולם מלא! ואם יש ברכה על מראה הקשת בענן, על יופי הבריאה המתגלה בריבוי הגוונים שבעננים. בודאי ובודאי שיש לקבוע ברכה על מראה קשת-האדם המגוונת, זוהי ברכת חכם הרזים.

אבל אין זו הברכה היחידה שיש לברך על בריאת האדם, קימת גם הבחינה השנייה של חשיבות האדם, הבחינה הכללית של השויון וההרמוניה הנפלאה שבבריאה, שכל אדם הגו חלק ממנה. והריהו רואה ביחד עם יחודו גם את הבריאה כולה, והוא משתדל להשתלב בתוכה, להתיחד ולהתאחד עם האנושות כלה, ועם כל היקום. להיות חלק בלתי נפרד מן הכלל, ולתרום לו את חלקו.

ואמנם ממשיכה הגמרא ומספרת, בן זומא ראה אוכלסא בהר-הבית וברך שתי ברכות. ברוך חכם הרזים. וברוך שברא כל אלה לשמשני! אל לו לאדם לשכוח, שכל גדולתו האישית וכל המיוחד שבו, כל אלה לא נוצרו כדי לבודדו ולהפרידו מרעהו ומן הקהל והצבור, ולסגור בעדו בתוך תיבה, אני ושאיפותי וצרכי, תפקידי ושליחותי בהתפתחות עצמית, ואפסי עוד! אלא עליו לדאוג תמיד, שהתפתחותו וצעידתו קדימה בשביל האישי, יהיו תואמים את טובת הכלל ושלומו, ועליו לקחת חלק מתאים בבנין צלם א' כללי. כנחלים ההולכים אל הים, וממלאים אותו ממימיהם הברוכים הנובעים ממקורותיהם החיים והרעננים, זהו החלק השני של אותה ברכה על האדם — ועל יוצרו. כי כאן שוב מתגלה גדולתו של מלך מלכי המלכים שברא כ"כ הרבה יחידים וכל אחד מהם מושך לצד אחר ובעל שאיפות נוגדות לזולת, ויש בהם משהו מן הטבע והסכנה של „איש את רעהו חיים בלעהו" כה הרבה נגודים יש בעולם, מספרם כמספר בני-האדם וכמספר העמים והלשונות הכתות והדעות, וגם בטבע עצמו, בהי בצומח ואף בדומם ישנם המון כוחות הנאבקים זה עם זה, ומאיימים לכלות איש את רעהו. עלינו איפוא להגיד שבחו של הקב"ה לנוכח ים של נגודים ושאילות נפרדות שלפנינו, ויצרי מעללי איש, ברוך שברא כל אלה לשמשני! הוא היודע ליצור הרמוניה בתוך הנגודים האלה ומהם היא מורכבת, ממכה עצמה מתקן רטיה, אותם הכוחות הנפרדים והנוגדים, הם שיוצרים ביחד עולם שלם ומתוקן. יש ונדמה לו לאדם שהוא הולך לדרכו, ובונה אך ורק את עולמו הפרטי. ואינו שם על לב עד כמה הוא כלי משחק בידי ההשגחה העליונה למלא תפקיד בעולם, שאף פעם לא עלה על דעתו, עושה השלום במרומיו הוא העושה שלום עלינו, וחכם הרזים יודע לשחק בכל הרזים. לערבבם ולשתפם שמכולם יהי מורכב הרז הגדול והכללי של הבריאה, כל אדם עולם מלא וכל עולם משמש את כל העולמות. שני החלקים ביחד מבטאים את גדולת האדם, ונותנים תמונה שלימה של חביבות האדם שנברא בצלם אלקים.

מפליא הדבר שהמהר"ל לא הדגיש שהשקפה זו על היחוד שבאדם הפרטי, שהוא צלם בפני עצמו — מיישבת קושיא שהוא בעצמו שואל שם ונשאר בצ"ע.

שאלתו היא: בעל המימרא חביב אדם שנברא בצלם וכו', שהוא ר' עקיבא, מביא כמקור לדבר את הפסוק „כי בצלם אלקים עשה את האדם", פסוק זה, בפרשת נח נאמת, בחומרת העוון של שפיכות דמים, „שופך דם האדם, באדם דמו ישפך. כי בצלם וכו' חוזר איפוא המהר"ל על שאלת מפרשים שקדמו לו, למה זה אין המשנה מביאה כראיה לדבר פסוקים קודמים? פסוקים יסודיים בענין זה של צלם אלקים, והם בפרשת בראשית „נעשה אדם

בצלמנו כדמותנו". ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו" אין דרך הש"ס לדלג על הפסוקים ולהביא המאוחר במקום שיש מוקדם, ובפרט שהפסוקים המוקדמים עוסקים ביסוד בריאת האדם ובמהותו?

לפי דברינו הרי הדברים מובנים מאד בפרשת בראשית אמנם כתוב שאדם הראשון נברא בצלם אלקים, ויכולים אנו לדעת מזה שכל בניו הנם חלק מאותו הצלם. אבל עדיין אין מכאן הוכחה ברורה לרעיון הגדול של חשיבות כל אדם ואדם, לצלם המיוחד שבכל אחד ואחד, ולמסקנה שכל אדם הוא בעצמו עולם מלא. למרות ריבוי האדם והעולמות. כי הפסוקים שם עוסקים ביציר כפיו של הקב"ה שנפח באפו נשמת חיים, ואינו כלל ילוד אשה. לעומת זאת מה אומר לנו הפסוק בפרשת נח ובמי הוא עוסק? באדם הפשוט והבודד שהסתבך בריב ובשנאה עם חבירו עד שקם עליו רעהו ורצחו נפש, מיהו אותו אדם? יתכן שמגדולי ארץ, אבל יתכן גם, שהוא היה אדם משולי החיים אם לא למטה מזה, ובכ"ז יהי הנרצה מי שיהי, ויהי הרוצח מי שיהי, התורה זועקת כנגדו. מה עשית! אבדת צלם אלקים! אין לזה שום כפרה ושום תמורה מתאימה. אמנם נשאר בני אדם בעולם. ויותר טובים מזה שאבד, אבל הסוד של אדם הזה, העולם המלא שלו איננו יותר. כביכול מתית צלם אלקים. והעולם הוא כעת חרב ושומם כאילו לא היה בעולם אלא הוא בלבד, זוהי הזעקה על קדושת חיי האדם היתיד, שלא קיים כלל ערך חשוב ומקודש הימנו. זוהי גם תכלית התורה כולה ותי בהם! כוזה פירוש הפסוק שבפרשת נח, שר' עקיבא מביא כי זהו גם הרעיון של המצוה על חביבות האדם — כל אדם! ובמילי דאבות אלו יש הד והשלמה לדברי המשנה שבמס' סנהדרין על ערך חיי האדם, וכולהו אליבא דר' עקיבא.

פקוח נפש של אדם אחד מישראל, דוחה כל התורה כולה, והיוצאים מן הכלל, רק מלמדים עליו. ואע"פ שהתורה היא דבר ד', צלם אלקים שבאדם הוא דבר ה' הגדול ביותר. מלבד עבודה זרה, כי כפירה באחדות הבורא והודאה באילילים, מבטלת את כל המושג של צלם אלקים המיוסד על האמונה בה' אחד ושמו אחד. ואם יטושטש המושג אלקים ע"י עובדי ע"ז, לא ימצא קיום לכל השקפת העולם של חביב אדם שנברא בצלם.

שפיכות דמים. יהרג ואל יעבור. זו היא סברא מאי חזית דדמא דידך סמיק טפיי? דילמא דמא דחברך סמיק טפיי! וא"כ, גם הלכה זו נובעת מקדושת חיי האדם שאין לך קשותן להרגו בשום תנאי שבעולם, כי אתה מאבד צלם אלקים. אלא שכאן, חיי חברך הם הנרשא העומד לדיון.

הדבר השלישי שדוחה פקוח נפש — גילוי עריות, מקורו הוא. מפני שהוקש לשפיכות דמים "כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה" מצד הפגיעה החמורה שיש כאן בנפש האדם ובגופו הדומה בחומרתו לשפיכות דמים מחמת הדיכוי המוחלט של צלם א' שיש בחטא העריות.

"לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כאלו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד, הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו תשועה והצלה" (רמב"ם ה' תשובה ע"פ הברייתא במס' קדושין) עד כדי כך מגעת חשיבותו של אדם — של כל אדם.

גם הרעיון שהאדם הוא נושא לשכינה ומקום השראתה בעולם שייך בעיקר לתוויה של

האדם היהיד „בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, בתוכו של כל אחד ואחד“ הלב הפרטי הוא המוריד את השכינה לעולם וגם בענין זה אפשר לומר אין בכלל אלא מה שבפרט.

מכאן, גם הרעיון על חירות האדם, חירות לגבי זולתו וחירות פנימית לגבי עצמו, כלפי הכוחות הנאבקים ונלחמים בתוך האדם עצמו ומאיימים להשתלט על נשמתו, ואעפ״כ מובטחת לו החירות, והוא בלבד קובע את גורלו לפי בחירתו. לכאורה, אין כתורתנו הקושרת אליה את האדם, ותובעת ממנו את הכל ואת כולו. היא מצוה על ימ״ה אבריו ושס״ה גידיו. על מוחו ולבו, מחשבותיו ורגשותיו. אך יחד עם זאת יכולים אנו לומר, שאין כל אלה מבטלים ונוגדים את החירות הפנימית של האדם. כי התורה מבקשת, דורשת, ותובעת. אבל אינה מכריחה את האדם, ובסופו של דבר משאירה את ההכרעה לאדם החופשי להחליט ולעשות כרצונו — ובהרת בחיים!

אפילו הענשים שאדם נענש ועתיד להענש על חטאיו, גם הם מוסברים לא כנקמה שנוקמים באדם תמורת מעשיו, לא כדבר חיצוני, שמישהו אחר מביא עליו נגד דעתו ורצונו, גם זה לא! אין אף אחד קובע גורלו של אדם, האדם הרי בן חורין הוא בצלם אלקים, ורק הוא שולט על עצמו. אלא, כשם שיש באפשרותו ובבחירתו לחטוא, והוא בן חורין לבחור בדרך הרעה אם זהו רצונו, ואע״פ שברור הדבר שדרך זו שהוא הולך בה, ומעשים שהוא עושה, אינם רצויים אצל הבורא, והם מכעיסים לפניו. אלא שזוהי החירות שנתנה לאדם, לעשות כטוב בעיניו. כך, גם העונש, הוא אינו נתן עליו ע״י הקב״ה לאחר החטא כעונש חיצוני, ואף אינו לרצון כלל כלפי מעלה. אלא הריהו תוצאה טבעית שבאה על האדם מעצמה, יותר נכון מעצמו של חטא. יוצא, שכשם שבן-חורין הוא האדם לעשות את החטא, באותה מדה הוא בן חורין להביא על עצמו את העונש הקשור באותו החטא.

כמובן, זה אינו נראה תמיד לעין רגילה ושטחית, לא תמיד נתן גם למעמיקים להבין דרכי הקב״ה על מה ולמה. איך זה שדוקא עונש זה שבא על האדם, הוא הנובע ממעשיו ואורח חייו, דבורו, מחשבתו, ומידותיו. לא כל המעשים גלויים ואפילו על מעשים גלויים — דרכי ה' הם נסתרים „כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממשחבותיכם“ להבין כל אלה יקרא חכמה! חכמה עליונה ועמוקה, חכמה אמיתית. הן יראת ה' היא חכמה! והן אחת היא.

כשנשאלה חכמה זו, הנפש החוטאת מה דינה? ענתה את התשובה המפורסמת, חטאים תרדף רעה! החטא הוא הרע בעצמו „החיים והטוב — המות והרע“ ומי שנכנס לתחום החטא, ממילא הכניס עצמו גם לרע שאותו חטא קשור בו וגורם אותו, וא״כ איש אינו רודפו, וממילא גם אינו יכול לוותר על רדיפתו או להצילו מן הרע, החטא — הרע בעצמו רודפים אותו. החץ שהוא זרק, ישיגנו בסופו של דבר, או שכבר השיגו ברגע הזריקה. נמצא שהוא בעצמו הביא עליו הרעה, חטאים תרדף רעה!

פירוש זה של חטא — ועונש שגוי בנביאים ומשולש בכתובים, „ושב ורפא לו“ הרי שהחטא הוא מחלה, מחלות הגוף גלויות, מחלות הנפש והנשמה נסתרות. אבל הנביא מעיד לנו שהחטא החליא את עצמו מחלת גוף ונשמה גם יחד, על היסורים והסבל שבכך.

„אבות אכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה“ הרי שהחטא הוא כמאכל רע ומזיק, אם אכל אדם דבר מזיק ושיניו קהו, הרי אין זה עונש שמישהו מביא עליו, אלא שהוא בעצמו

היה בן חורין להקהות את שיניו. כך הם, כל עונשיו של הקב"ה שבאים על החטאים, תוצאה טבעית ממעשי האדם, למי שרואה ומבין.

ובכתובים, "היחטה איש אש בתוך חיקו ובגדיו לא תשרפנה, אם יהלך איש על גחלים ורגליו לא תכוינה"?! מכאן אמרו: העונש תלוי בחטא כשלהבת בגחלת, מי שנושא אש החטא בתוך חיקו, אל יבוא בטענות ששרפו את בגדיו, ואם התקרב עוד יותר לעולם החטא, והוא הולך על גחלים. אל יתפלא שרגליו נכוות. אין מענישים אותך אלא אתה בעצמך. שלא להבין זאת — זוהי איוולת בעיני החכמה והחכם. "איוולת אדם תסלף דרכו ואל ה' יזעף לבו".

הרי זה ממש כאותה אגדתא על האדם המביא את העצים, ימבעיר בידיו את המדורה, וקופץ בעצמו לתוך האש כל זה נזרע כבר יחד עם החטא, ורק הולך ומתגלה עם הזמן, ולכל צמח זמן הגדילה שלו.

"כל האומר הקב"ה ותרן הוא, יותרו חייו" שנאמר "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" ומה רע בכך שהקב"ה הוא ותרן? מסביר ר' חיים מוולוז'ין בספרו נפש החיים, אם הוא אומר הקב"ה ותרן על העונש, כאלו אמר שהקב"ה נותן את העונש, ויכול הוא ברצונו לתת או לא לתת, וא"כ הריהו מתכחש לרעיון זה שאמרנו, שאין הקב"ה נותן עליו עונש כלל, אלא החטא בעצמו מענישו, וכאילו שבשעת החטא, כבר העניש האדם את עצמו. ובצורה זו הוא מקטין את ערך החטא ומוציא ממנו את כל הרע שבו. וזהו ריקון החטא מתוכנו האמיתי, הרע. ואז באמת יכולים להתקיים דברי רש"י בפירושו שם "יפקרו חייו וגופו, שמורה אל הבריות לחטוא" אבל האמת אינו כן, כי החטא יצר מציאות חזקה של רע, שגם הקב"ה אינו יכול לותר על העונש. כי אין הוא המעניש, והכל הוא מסר בידי האדם הבוחר. דרך-החיים היא בעצמה דרך המשפט! "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט"!

אין ותרנות יכולה להועיל לאדם במצב כזה, כאן יכולה להועיל רק תשובה, והתשובה אם כי גם היא כוד עמוק של הקב"ה באיזה אופן היא מונעת את העונש, ומשמשת כחריס בפני הפורענות. הרי היא בסופו של דבר מעשה האדם בעצמו, ושוב הוא קובע את גורלו. אפילו מיתת בית-דין, שהיא עונש בידי אדם, גם שם נמצא רעיון זה, שאין לוקחים את נפשו של אדם אלא אם כן הוא בעצמו השלים עם עונש זה בשעת החטא. וכך מסביר הר"ן בדרשותיו את דברי אותה משנה שבמס' סנהדרין: התרתם בו? קבל התראה? התיר עצמו למיתה? כי המשפט האמיתי, משפט התורה שהוא הצדק המוחלט מחייב שלא יהרג אדם אלא אם ידע בשעת החטא שהוא יומת, והוא בעצמו גלה שאפילו על מנת כן הוא חוטא.

עד כדי כך מגיעה חירות האדם ועצמאותו, כי על-כן הוא הנו צלם האלקים. הוא הנו עולם מלא, ובעולמו לא יתערב זר. וכל עולמו מתנהל לפי חוקיות פנימית משלו, כשרק הוא קובע בו.

אמנם אין אדם יחידי בעולם, ועליו להתחשב בכל הסובב, ובמושגים שהכלל יצר, כגון חברה, עס'ומדינה. ואם יפגע בהם, עתיד הוא לתת את הדין. אבל! לפיכך נברא האדם יחידי! הבריאה הפרטית היתה לפני הבריאה הצבורית, ולפני שהיו בעולם המושגים המאיימים על חרות הפרט, כל אלה שרוצים לשלוט בו בשם הרבים או בשם המלכות. לפני כל אלה בזמן, היה האדם לעצמו. ולפני כל אלה הוא נשאר קודם במעלה, ובזכויותיו. "מי

האישי אשר בנה בית-חדש, ומי האישי אשר נטע כרם, ומי האישי אשר ארש אשה, כל אלה הולכים ושבבים לביתם-לכרמם, ולאשה. ואינם משתתפים במלחמת העם והמלוכה, גם צרכי הכלל החשובים ביותר, בשעה הקשה ביותר, מרכינים את ראשם, ונסוגים אחור בפני החוויה הפרטית העמוקה בפני שלשה רגעים אלה, שהם מרכזיים ועיקריים בחיי הפרט. כך רסנה התורה את הכלל, מפני פגיעה בעולם המלא של חיי היחיד.

וכשאדם מצטער, שכינה מה אומרת? קלני מראשי, קלני מזרועי ואין פלא בדבר, אם צלם אלקים שלמטה מצטער, שגם בצלם העליון הדבר פוגע. והכל בשביל אדם אחד. וכך היתה תפלתו של כהן גדול ביום הכפורים כשנכנס לפניו, "יהי רצון שלא תכנס לפניך תפלת עובדי דרכים בשעה שהעולם צריך לגשמים" והעירו על כך בעלי המוסר, הדבר הזה מצריך תפלה מיוחדת של הכהן הגדול, בשעה ובמקום הקדושים ביותר. כי בלי תפלתו המיוחדת, עתידה תפלת היחיד השרוי בצער בדרך, לגבור על תפלת כל העולם הצריך לגשמים ומצפה להם בכליון עינים. תקון העולם מכאן — וצער היחיד מכאן, ההכרעה בין שני אלה קשה ביותר, ורק הכהן הגדול הכריע את הכף. כי צער היחיד, הוא צער של עולם מלא.

זוהי גדולתו של האדם שנוצר כדי להיות אלויה בתחתונים. מגדולה זו לוקח האדם ואלויה הוא צריך לשוב, להעפיל, ולהגיע. "בן עזאי אומר, זה ספר תולדות אדם כלל גדול הימנו" תולדות אדם וערכו הם הכלל הגדול ביותר שנתנה לנו התורה. זוהי בשורת האדם ונחמתו. זה ינחמנו! זוהי התקוה לגאולה גאולת אדם וגאולת עולם ע"י האדם בכל תפלתו ובכל חירותו וטהרתו, כשהוא מעוטר בהוד והדר, שהעניק צור ליצורים ואין על גביו אלא ה' אלויו!